

ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ РОСЛИННОСТІ ВИСОКОГІР'Я СВИДОВЕЦЬКОГО МАСИВУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Т. Фостяк

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Грушевського, 4, Львів 79005, Україна
e-mail: digital.herblw@gmail.com

Вивчення рослинного покриву Свидовецького масиву почалося ще в кінці XIX ст. Донині було проведено багато досліджень на цій території, проте на сьогодні результати класифікування рослинності не відповідають стандартам сучасного еколого-флористичного підходу. Це зумовлює необхідність проведення досліджень рослинності із застосуванням методу Браун-Бланке.

Ключові слова: історія, дослідження, рослинність, Свидовецький масив.

Дослідження флори і рослинності Українських Карпат, як відомо, розпочалися ще з кінця XVIII століття. Їх слід поділяти на три етапи: дорадянський (кінець XVIII ст. – 1939 р.), радянський (1939–1991), український (1991 р. – донині).

Хоча Свидовецький гірський масив є одним із осередків Українських Карпат з найвищим рівнем фіторізноманіття, проте лише деякі дані стосовно його флори і, меншою мірою – рослинності, знаходимо у працях, опублікованих наприкінці XIX – на початку XX ст., зокрема Г. Запаловичем [43] і Ф. Паксом [40, 41]. Г. Запалович уперше підкреслив своєрідність флори та рослинності Свидовця і висловився за виділення цієї території в окремий ботанічний підокруг [43].

У 20–30 роках XX ст. чехословацькі та польські дослідники розпочали систематичніше вивчення флори і рослинності української частини Східних Карпат. Зокрема, флору, рослинність і спосіб господарювання на Свидовці досліджував І. Краль. У своїй праці «Свидовець в Підкарпатській Русі» [39] він зазначав, що рослинний покрив на Свидовці схожий на такий у Альпах і Татрах, та хоча найбільше він подібний до рослинного покриву східної частини Південних Карпат, проте має свої відмінності, а також відрізняється від рослинного покриву сусідніх гірських масивів. Високогірну рослинність Свидовця І. Краль розділяв на два неперервні пояси – нижчий (від 1300 м, а по берегах річок і потоків від 1100 м і аж до 1600 м) та вищий (від 1600 до 1883 м). Також для високогір'я він відзначав наявність неперервного поясу гірського лісу, який межував із нижчим неперервним поясом високогір'я і навіть доходив до висоти 1600 м н.р.м. [39].

У 1929–1930 роках К. Домін досліджував рослинність полонин і торфовищ Свидовця – вершин Близниці, Герашески, Менчіла і Шиманового Котла й описав у своїх працях рідкісні для Карпат асоціації *Festucetum carpaticae* (Dom. 1925) Pawł. et Stecki 1926, *F. amethystinae* (Domin) Coldea 1984, *F. versicoloris muscosum* Deyl 1940 та угруповання *Juncetum trifidi* Krajina 1933. А також виділив Свидовецький геоботанічний район, який відніс до підобласті Східних Карпат [21, 34–38].

Найінтенсивніше рослинність Українських Карпат, у тому числі і Свидовця, вивчалася у часи радянської України. Після Другої світової війни, у 1946 р. була сформована перша радянська експедиція у Закарпатську область, яку очолював М. Г. Попов. Він дав характеристику рослинності території [30]. Проте в дослідженнях М. Г. Попова було багато

помилкових тверджень, на що вказали у критичній рецензії Ф. О. Гринь та М. І. Косець [13, 21]. Трохи згодом була сформована експедиція для вивчення рослинності лісів, лук і боліт всіх Українських Карпат, у складі якої працювали Ф. О. Гринь, Г. І. Білик, Є. М. Брадів, О. О. Зап'ятова, М. І. Косець та інші київські ботаніки [21]. У 1954 р. ці дослідники випустили на той час найповніше зведення про рослинність Закарпатської області [3], де на Свидовці у субальпійському поясі були виділені серед криволісся формації з *Pinus mugo* Turta і *Alnus viridis* (Chaix) DC., ялівцеві зарості; лучна рослинність була розділена на пустищні луки з трьома формаціями, справжні луки з чотирма формаціями та різнотравні луки – з формацією *Rumiceta alpinae* [12]. В альпійському поясі на Свидовці автори виділяють три формації альпійських пустищ: справжньоальпійські луки з формацією *Festuceta supinae*, що трапляється на Близниці, та *Deschampsia caespitosa alpinae* на південних схилах Близниці; строкаті альпійські луки, що належать до асоціації сеслерії Бельца; скельна рослинність Близниці із різноманітними рідкісними видами, такими як вероніка Баумгартена, волошка Кочі, деревій Шура [12, 32]. Окремо автори виділяють рослинність довгосніжних улоговин, що є барвистими, завдяки значній кількості видів із яскраво забарвленими квітками [12]. Гірські та високогірні болота автори не описували, проте вони зазначали, що є болітця, найчастіше – низинного типу [10].

Окрім цього, велику кількість публікацій [1, 5–9, 11, 14–20, 23] було присвячено вивченню окремих угруповань Українських Карпат, щоправда переважно у Чорногірському масиві. Вивчали формації різних типів рослинності, методи охорони та покращення угруповань, наприклад: Д. Я. Афанасьєв, який досліджував післялісові луки [1], І. В. Бережний – вересові пустища [7], Г. В. Козій та С. М. Стойко – рослинність лісів та, меншою мірою, полонин [16], К. А. Малиновський – біловусові пасовища [20, 23], М. І. Бедей вивчав асоціації костричників, зокрема запропонував охороняти асоціацію костриці карпатської [5, 6], яку раніше описав К. Домін, а згодом і сам М. І. Бедей у Шимановому Котлі (льодовиковий кар між Великою та Малою Близницями), на схилах полонини Герешаска, пн.-зх. схилах гори Татул та між першим і другим Коминами (назва вапнякових скель по дорозі до Близниці) [23].

У своїй роботі «Природні луки УРСР» Д. Я. Афанасьєв [2] поділяє рослинність на такі типи: 1) післялісові луки гірського поясу Карпат, які, у свою чергу, включають справжні, пустищні та торф'яністі луки; 2) високогірні луки – пустищні та справжні луки; 3) рослинність скель (зокрема, повідомляє, що під Близницею є асоціація *Dryas octopetala*, а також угруповання барвистого різнотрав'я, де трапляється велика кількість рідкісних і ендемічних видів); 4) пустища.

У 1980 р. виходить велика монографія К. А. Малиновського «Рослинність високогір'я Українських Карпат» [22] як підсумок 30-літньої праці (описи рослинності в період 1950–1970 рр.) над вивченням рослинності високогір'я Українських Карпат за домінантним підходом. Автор подає опис рослинних угруповань для всіх районів Карпат, вказує на ценотичні особливості кожного із синтаксонів, пропонує природоохоронні методи. Такі дослідження проводили і на території високогір'я Свидовецького масиву. Загалом К. А. Малиновський виділив на Свидовці 3 типи рослинності, 15 підтипів, 31 формацію, 42 асоціації, вказавши місця їхнього поширення. Також автор виділив 11 асоціацій рослинних угруповань вторинного походження, які він розподілив на короткочасно-похідні, довгочасно-похідні та рудеральні угруповання.

Наприкінці 70-х років ХХ ст. радянські дослідники почали відзначати переваги еколого-флористичного методу Браун-Бланке у класифікації трав'яних угруповань лучного типу [28, 29]. Незважаючи на те, що активність досліджень у Карпатському регіоні спала

і що тут досі використовують старий доміантний підхід, дедалі частіше рослинність вивчають із застосуванням методу еколого-флористичної класифікації.

Перед початком українського періоду дослідження високогірної рослинності Свидовецького масиву дослідники (Ю. Р. Шеляг-Сосонко, В. А. Соломаха, Б. М. Міркін) [33] підсумували результати розроблення класифікаційних схем рослинності України, доведених до рангу союзу. Вони включали 28 класів, 43 порядки, 65 союзів, проте дані про рослинність Українських Карпат не входили до цього переліку.

З початком українського періоду у 1992 р. К. А. Малиновський та ін. [26, 27] представили результати першої флористичної класифікації високогір'я Українських Карпат, зокрема виділяли 16 класів, 55 асоціацій, у тому числі 11 нових для науки. На Свидовці автори знайшли рослинні угруповання 6 класів і 18 асоціацій. Згодом було опубліковано і список прибережно-водних, болотних, лучних, чагарникових і чагарничкових угруповань високогір'я Карпат, який був продовженням попереднього списку. Налічувалося у цьому списку 27 асоціацій із 10 класів. У Свидовецьких горах було виявлено угруповання 16 асоціацій з 8 класів.

У 2000 та 2002 роках К. А. Малиновський і В. В. Крічфалушій створили продромус [24, 25], використовуючи понад 1300 авторських описів рослинних угруповань за доміантним методом, та кількох праць учених дорадянського періоду і виділили 14 класів, 19 порядків, 25 союзів, 51 асоціацію, 16 субасоціацій, у тому числі й новоописаних, для території високогір'я Українських Карпат. На Свидовецькому масиві, зокрема, були виділені 34 асоціації та 10 субасоціацій, що належать до 18 союзів, 16 порядків і 13 класів. Окрім цього, вказувалося поширення, природоохоронний статус і значення угруповань. Автори відзначили рідкісні, реліктові й ендемічні асоціації високогір'я Карпат.

До зміни методики опрацювання рослинності спонукала не лише недосконалість класифікації за доміантами, але і потреба в можливості порівнювати її з даними зі сусідніх територій, рослинність яких уже давно опрацьована за еколого-флористичним методом. Варто зауважити, що список синтаксонів рослинності високогір'я Українських Карпат, наведений К. А. Малиновським і В. В. Крічфалушієм, не є повним, і сучасні дослідники доповнюють його новими даними про рослинність із різних гірських масивів. Зокрема, у 2009 році в рамках проекту ВБИ-МАТРА/2007/004 проводили інвентаризацію трав'яної рослинності Українських Карпат, у результаті чого список був суттєво доповнений [31, 42].

Також слід згадати монографію М. І. Бедея «Близниці-Драгобрат» [4], що вийшла друком у 2006 р., де автор наводить результати багаторічних досліджень флори і рослинності східної частини Свидовецького масиву. Він зазначає, що флора Близниці та Драгобрата налічує 350 видів судинних рослин, які належать до 61 родини і 192 родів, значну частину яких, а саме 87, становлять рідкісні, реліктові та ендемічні види, багато з яких занесені до Червоної книги України [32]. Класифікація рослинності здійснена за доміантним методом.

Проаналізувавши праці вчених, котрі вивчали рослинність високогір'я Свидовецького масиву, слід підкреслити, що дослідження, проведені за доміантним принципом класифікування, у наш час не є достатніми. У той же час, описи рослинності за методом Браун-Бланке проведені на дуже незначних територіях масиву і не повністю відповідають вимогам цього методу, що спонукає до детальнішого вивчення рослинності цієї території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Афанасьєв Д. Я.* Післялісові луки гірського лісового поясу Радянських Карпат і основні заходи їх поліпшення // Конф. по вивч. флори і фауни Карпат та прилеглих територій: тези доп. Київ, 1960. С. 13–21.
2. *Афанасьєв Д. Я.* Природні луки УРСР. К.: Наук. думка, 1968. 254 с.
3. *Барбарич А. І., Білик Г. І., Брадис Є. М.* та ін. Рослинність Закарпатської області УРСР. К.: Вид-во АН УРСР, 1954. 276 с.
4. *Бедей М. І.* Близниці-Драгобрат (флора, рослинність, охорона): монографія. Ужгород: Ліра, 2006. 105 с.
5. *Бедей М. І.* Вплив мінеральних добрив на продуктивність кострицевих лук в субальпійському поясі Карпат // Укр. ботан. журнал. 1968. Т. 25. № 1. С. 55–61.
6. *Бедей М. І.* Плодоношення костриць в природних фітоценозах Українських Карпат // Укр. ботан. журнал. 1969. Т. 26. № 4. С. 41–46.
7. *Бережний І. В.* Вересові пустища Українських Карпат, їх поширення, структура та природне поновлення // Конф. по вивч. флори і фауни Карпат та прилеглих територій: тези доп. Київ, 1960. С. 22–29.
8. *Брадис Є. М.* Высокогорная растительность Украинских Карпат // Конф. по вивч. флори і фауни Карпат та прилеглих територій: тези доп. Київ, 1960. С. 36–41.
9. *Брадис Є. М.* Болота гірської частини Закарпатської області // Укр. ботан. журнал. 1951. Т. 8. № 1. С. 25–30.
10. *Брадис Є. М.* Болотна рослинність // Рослинність Закарпатської області УРСР. К.: Вид-во АН УРСР, 1954. С. 211–215.
11. *Брадис Є. М., Андрієнко Т. Л., Лихобабина Є. П.* Оліготрофні болота Закарпатської області // Укр. ботан. журнал. 1969. Т. 26. № 1. С. 29–35.
12. *Брадис Є. М., Зап'ятова О. О.* Високогірна рослинність // Рослинність Закарпатської області УРСР. К.: Вид-во АН УРСР, 1954. С. 137–210.
13. *Гринь Ф. О., Косець М. И.* Рец. на книгу М.Г. Попова «Очерк растительности и флоры Карпат» // Укр. ботан. журнал. 1951. Т. 8. № 1. С. 102–104.
14. *Козій Г. В.* Луки гірських районів Українських Карпат, їх поліпшення і раціональне використання // Охорона природи в західних областях України: матеріали міжобласної конф. Львів, 1966. С. 102–106.
15. *Козій Г. В.* Флора і рослинність західних областей України // Праці Бот. саду Львів. ун-ту. 1953. С. 7–20.
16. *Козій Г. В., Стойко С. М.* Матеріали до вивчення рослинності Свидовецьких гір // Укр. ботан. журнал. 1958. Т. 15. № 3. С. 37–48.
17. *Комендар В. І.* Геоботанічна характеристика заростей вільхи зеленої (*Alnus viridis* DC.) в Українських Карпатах // Укр. ботан. журнал. 1963. Т. 20. № 4. С. 65–72.
18. *Косець М. І.* Нарис рослинності гірської частини Закарпатської області // Ботан. журнал. АН УРСР. 1949. Т. 6. № 1. С. 42–57.
19. *Котов М. И., Малиновский К. А., Чопик В. И.* Состояние и задачи дальнейшего изучения флоры и растительности Украинских Карпат // Конф. по вивч. флори і фауни Карпат та прилеглих територій: тези доп. Київ, 1960. С. 105–109.
20. *Малиновський К. А.* Динаміка урожаю біловусових пасовищ Карпат і питання правильного їх використання // Ботан. журнал АН УРСР. 1954. Т. 11. № 4. С. 28–42.
21. *Малиновський К. А.* Історія ботанічних досліджень і бібліографія флори та рослинності Українських Карпат (до 1970 р.). Львів: ДПМ НАНУ, 2005. 202 с.
22. *Малиновський К. А.* Рослинність високогір'я Українських Карпат. К.: Наук. думка, 1980. 280 с.

23. Малиновський К. А. Структура біловусових ценозів субальпійського пояса Карпат // Ботан. журнал АН УРСР. 1954. Т. 11. № 3. С. 51–66.
24. Малиновський К. А., Крічфалушій В. В. Високогірна рослинність // Рослинність України. К.: Фітосоціоцентр, 2000. Т. 1. 230 с.
25. Малиновський К. А., Крічфалушій В. В. Рослинні угруповання високогір'я Українських Карпат. Ужгород: Карпатська Вежа, 2002. 244 с.
26. Малиновський К. А., Міркін Б. М., Ішбірдин А. Р. та ін. Синтаксономія прибережно-водних, болотних, лучних, чагарникових і чагарничкових угруповань високогір'я Українських Карпат // Укр. ботан. журнал. 1992. Т. 49. № 4. С. 5–13.
27. Малиновський К. А., Міркін Б. М., Ішбірдин А. Р. та ін. Флористична класифікація високогірної рослинності Українських Карпат // Укр. ботан. журнал. 1992. Т. 49. № 3. С. 5–12.
28. Міркін Б. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Актуальні питання класифікації рослинності // Укр. ботан. журнал. 1979. Т. 36. № 6. С. 513–523.
29. Міркін Б. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Флористична класифікація лук СРСР та її перспективи // Укр. ботан. журнал. 1983. Т. 40. № 3. С. 8–14.
30. Попов М. Г. Закарпатська Україна і її рослинність // Доп. та повідомл. Львів. ун-ту. 1947. С. 87–89.
31. Тасенкевич Л. О., Веєн П. Інвентаризація трав'яної рослинності Українських Карпат (проект ВБИ-МАТРА/2007/004): метод. рекомендації. Львів: ДПМ НАНУ, 2008. 48 с.
32. Червона книга України. Рослинний світ. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
33. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Міркін Б. М., Соломаха В. А. Стан класифікації рослинності України за методом Браун-Бланке // Укр. ботан. журнал. 1989. Т. 46. № 1. С. 5–11.
34. Domin K. Rašeliniště na Menčilu v oblasti Svidovce na Podkarpatské Rusi // Věda Přírodní. 1929. Ob. 10. S. 225–226.
35. Domin K. Juncetum trifidi na Bliznici v Podkarpatské Rusi // Věda Přírodní. 1930. Ob. 11. N 5/7. S. 216–217.
36. Domin K. Šimanův kotel na Svidovci v Podcarpatske Rusi // Vest. Kral. Čes. společ. nauk. Tř. II: Mřřirod. 1930. Ob. 4. S. 1–20.
37. Domin K. Tři zajímavé horské asociace na Gerešasce v skupine Svidovce // Věda Přírodní. 1930. N 5/7. S. 214–216.
38. Domin K. Vrcholová květena Velké Bliznice ve Svidivci // Věda Přírodní. 1930. Ob. 11. S. 188–190.
39. Král J. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelství. Hospodářské využití. Praha, 1927. 126 s.
40. Pax F. Grundzüge der Pflanzenverbreitung in den Karpathen: Die Vegetation der Erde. Leipzig, 1898. Bd. 1. 270 S.
41. Pax F. Grundzüge der Pflanzenverbreitung in den Karpathen: Die Vegetation der Erde. Leipzig, 1908. Bd. 2. 322 S.
42. Tassenkevich L., Kruhlov I., Kalinovykh N. et al. Inventory of grasslands of the Ukrainian Carpathians. Lviv: SNHM, 2011. 88 p.
43. Zapalowicz H. Roślinna szata gór Pokucko-Marmaroskich // Spraw. Kom. Fizjograf. 1889. Vol. 24. 389 s.

Стаття: надійшла до редакції 27.09.13

доопрацьована 08.11.13

прийнята до друку 15.11.13

TO THE HISTORY OF STUDY ON THE HIGHLANDS' VEGETATION OF THE SVYDOVETS MOUNTAIN RANGE

T. Fostyak

*Ivan Franko National University of Lviv
4, Hrushevskiy St., Lviv 79005, Ukraine
e-mail: digital.herblw@gmail.com*

The study on vegetation of the Svydovets massif began in the late nineteenth century. To the present, many researches have been conducted in this area. However the results of plant communities' description on dominant bases do not meet the standards of modern eco-floristic approach of vegetation classification, hence there is a need for the study of vegetation using the method of Braun-Blanquet.

Keywords: history, study, vegetation, Svydovets mountain range.

К ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ РАСТИТЕЛЬНОСТИ ВЫСОКОГОРЬЯ СВИДОВЕЦКОГО МАССИВА УКРАИНСКИХ КАРПАТ

Т. Фостяк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Грушевского, 4, Львов 79005, Украина
e-mail: digital.herblw@gmail.com*

Изучение растительного покрова Свидовецкого массива началось ещё в конце XX ст. За этот период было проведено много исследований на территории массива, однако результаты описания растительности по доминантному принципу не соответствуют стандартам современного эколого-флористического подхода. Это обуславливает необходимость проведения исследований растительности с применением метода Браун-Бланке.

Ключевые слова: история, изучение, растительность, Свидовецкий массив.